

พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีที่มีผลต่อวิถีการเกษตร
ของกลุ่มชาติพันธุ์บรู บ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่
อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
Ritual belief in guardian spirit affecting
the way of agriculture of the Bru ethnic group
Ban Tha Long, Huai Phai Subdistrict,
Khong Chiam District, Ubon Ratchathani Province

(Received: Sep 15, 2022 Revised: Dec 20, 2022 Accepted: Dec 25, 2022)

เหมาวรรม เหมะนัค¹, อภินันท์ สงคราะห์²
Hemawan Hemanaga, Apinan Songkro

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของผีที่มีต่อวิถีการเกษตรของชุมชนและเพื่อศึกษาพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาว (เจ้าปู่) เพื่อความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตร ผลการศึกษาพบว่าชาวบรูเชื่อว่าเจ้าปู่สามารถลดบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลทำให้พืชผลเจริญงอกงามและให้ผลผลิตสูง ส่วนพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาวพบว่าพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาวจัดขึ้นทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือก่อนทำการเพาะปลูกในเดือนเมษายนและหลังการเก็บเกี่ยวในเดือนธันวาคม

คำสำคัญ: พิธีกรรมการเช่นไหว้ ความเชื่อเรื่องผี ความอุดมสมบูรณ์
กลุ่มชาติพันธุ์บรู

¹อาจารย์ ดร. ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี E-mail: hhemawan@gmail.com

²อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี E-mail: noi_apinan@yahoo.com

Abstract

This article aimed to study the ritual to pay respects to Aiya Khanao (Chao Pu) for good harvest and to study the role and importance of spirits in agricultural methods of the community. The results showed that the ritual to pay respects to Aiya Khanao was held twice a year, including before planting in April and after the harvest in December. Moreover, the Bru people believed that the spirit (Chao Pu) could bring seasonal rainfall, causing an increase in harvest growth and products.

Keywords: Ritual, Spiritual beliefs, Agricultural methods, Bru people.

บทนำ

ปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา การทำไร่ ซึ่งการทำนาและการทำไร่ นั้นขึ้นอยู่กับน้ำฝนจากธรรมชาติเป็นหลัก ดังนั้นความต้องการให้น้ำฝนตกต้องตามฤดูกาลจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง แต่การที่ฝนจะตกหรือไม่ตกนั้นเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความสามารถของมนุษย์ที่จะควบคุมหรือบังคับได้ ดังนั้นจึงต้องยอมรับนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสังคมชาวนา ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวจะถูกผูกโยงเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมคือ ความเชื่อเรื่องผี ซึ่งปรากฏอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร

จังหวัดอุบลราชธานีมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับการเกษตรคือ บรู หรือ ข่าบรู เป็นกลุ่มชาติพันธุ์พูดภาษากลุ่มตระกูลมอญ-เขมรมีถิ่นกำเนิดดั้งเดิมอยู่ในแถบฝั่งซ้ายของกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง บริเวณแขวงจำปาสัก แขวงสุวรรณเขต แขวงสาละวันและแขวงอัตปือ ของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชาวบรูอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 และมีการอพยพครั้งใหญ่อีกในช่วงที่ฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองลาว

ชาวบรูบ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีเดิมอาศัยอยู่บนภูทางเขื่อน หรือภูฤๅษี ต่อมาย้ายมาอยู่ที่บ้านหนองเม็ก เมืองปากเซ แขวงจำปาสัก ซึ่งปัจจุบันคือ บ้านลาดเสือ เมืองชนะสมบูรณ์ แขวงจำปาสัก เนื่องจากใน พ.ศ. 2452 ฝรั่งเศสบังคับเก็บส่วย (ข้าวปลาอาหาร) และบังคับใช้แรงงานให้ชาวบรูสร้างถนนไปเวียงจันทน์ ทำให้ชาวบรูได้รับความเดือดร้อน จึงได้อพยพย้ายถิ่นออกมาจำนวนประมาณ 10 ครอบครัว โดยการนำของนายเมิน ละครวงษ์และนายเตียน แก้วใส โดยอพยพข้ามแม่น้ำโขง

มาอาศัยอยู่บริเวณถ้ำทรายติดกับลำน้ำโขง ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของบ้านตามุย ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาน้ำท่วมถ้ำทรายจึงพากันอพยพมาตั้งที่บ้านท่าลั้งในปัจจุบัน

ชาวบรูบ้านท่าลั้งดำรงชีพด้วยการหาปลาในแม่น้ำโขง ปลูกพืชไร่ได้แก่ ข้าวโพด มันสำปะหลัง และทำนาเป็นส่วนน้อย เนื่องจากสภาพภูมิประเทศไม่เอื้ออำนวย มีที่ราบลุ่มน้อย หมู่บ้านตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงด้านหลังเป็นภูเขา ชาวบรูนับถือผีบรรพบุรุษ เรียกว่า “อัยยะชะนาว” หรือเจ้าปู่ และเชื่อว่าเจ้าปู่สามารถดลบันดาลให้ฝนตกได้ ทำให้พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ และยังช่วยปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งช่วยป้องกันทรัพย์สินไม่ให้ถูกลักขโมยหรือสูญหาย ชาวบรูจึงได้จัดพิธีเช่นไหว้เจ้าปู่เพื่อขอฝนทุกปีและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด พิธีเช่นไหว้เจ้าปู่มีความสำคัญต่อชีวิตชาวบรูมากเพราะเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตรและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชาวบรู ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงสนใจที่จะศึกษาบทบาทของผีที่มีต่อวิถีการเกษตรของชาวบรูและศึกษาพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชะนาว (เจ้าปู่) เพื่อความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตรว่ามีความเป็นมาอย่างไรและทำอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาบทบาทของผีที่มีต่อวิถีการเกษตรของชุมชน
2. เพื่อศึกษาพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชะนาว (เจ้าปู่) เพื่อความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตร

กรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework)

แนวคิดเรื่องผี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายของคำว่าผีหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์เชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตนได้อาจให้คุณหรือโทษได้ มีทั้งดีและร้าย เช่น ผีปู่ย่าตายาย ผีเรือน ผีห่า เรียกคนที่ตายไปแล้ว

ผีมีที่อยู่อาศัยหรือสิงสถิตอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งสิ่งปลูกสร้างสถานที่ทางความเชื่อ จากการศึกษาพบว่าที่อยู่อาศัยของผีส่วนมากจะอยู่ในทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่า ต้นไม้ จอมปลวก พื้นดิน ข้าวและน้ำ เป็นต้น ชาวอีสานเชื่อว่ามีสถานที่หรือทรัพยากรต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีที่มาและมีผู้ปกป้องคุ้มครองเป็นเจ้าของและอยู่อาศัยในสถานที่หรือทรัพยากรนั้น จึงมักจะมีการบอกกล่าวหรือขอขมาเมื่อเดินทางเข้าออกสถานที่หรือมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเสมอเพื่อไม่ให้เกิดการล่วงล้ำเจ้าของหรือผีที่อาศัยอยู่และยังเป็นการป้องกันอาการเจ็บป่วยที่เชื่อว่าจะเกิดจากผีอีกด้วย (ภัทรลดา ทองเถาว์ และ สุวัฒนา เลี่ยมประวัต, 2563, น. 230)

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionlism)

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมมองว่า วัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐานด้านความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เพลง การละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้านจิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แก่ละสังคม (ศิริพร ณ กลาง, 2557, น. 360)

ทั้งนี้บทบาทหน้าที่ของคติชนแต่ละประเภทนั้นย่อมมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมแตกต่างกัน วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ 4 ประการคือ 1. ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม 2. ทำหน้าที่ในการให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า 3. รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และ 4. ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล (Bascom, 1965, น. 281-298 อ้างถึงในศิริพร ณ กลาง, 2557, น.361-363)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานของ นิวัฒน์ หน่วงเกษม (2558) พบว่าความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของชาวบ้านครบุรี เป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทุกยุคทุกสมัยผ่านคำสอนของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ส่งผลให้ผีปู่ตามีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านครบุรี งานของ ศุภลักษณ์ ใจวัง (2558) พบว่าชาวไทยเขินในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่มีพิธีกรรมตลอดทั้งปีรวม 20 พิธีกรรม แยกเป็นพิธีกรรมพุทธ ผี พราหมณ์ พิธีกรรมของชาวไทยเขินส่วนใหญ่จะมีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยการแสดงออกในรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมาย งานของทรงสิริ วิชิรานนท์ (2559) พบว่าประเพณีผีขนน้ำมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้คนจำนวนมากเพื่อแสดงความกตัญญูตเวทีแก่ผีบรรพบุรุษ แสดงความขอบคุณที่ผีให้ความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล งานของปิยลักษณ์ โพธิวรรณ และ ยุภาพร ยุภาศ (2559) พบว่าความเชื่อเรื่องผีในชุมชนอีสานเป็นความเชื่อที่ถูกผลิตซ้ำและถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่ใช้เป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีของชุมชน ซึ่งความเชื่อนี้ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทั้งในรูปแบบของการปฏิบัติ การอบรมสั่งสอน การทำมาหากิน รวมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม งานของอาหมัด

อัลซารีญ์ มูเก็ม (2559) พบว่าประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตใน 3 ด้านหลักของคนในชุมชน คือ ด้านการทำมาหากิน ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านความเป็นอยู่ ได้แก่ ประเพณีเช่นปู้ตา พิธีกรรมบวงสรวงปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ประเพณีแห่นาฏนาคา พิธีกรรมประอ้อกเปรี๊ยะแค โจลมะมัวต การโบล งานของทรงฤทธิ์ ฉิมโหมด (2560) พบว่าความเชื่อเรื่องผีของชาวมอญหมู่บ้านวังกะ สะท้อนให้เห็นบทบาทของความเชื่อเรื่องผีในฐานะที่ทำให้การศึกษาและรักษามาตรฐานทางพฤติกรรม ที่เป็นแบบแผนของสังคม ใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นสื่อกลางในการสอนเรื่องมารยาทการกิน การใช้ชีวิต การอยู่ร่วมกัน และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีที่มีผลต่อวิถีการเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์บรู บ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่เก็บข้อมูลคือบ้านท่าล้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วิธีการเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกต (Observation) เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย จาละโบ ผู้ช่วยจาละโบ ผู้รู้ด้านกลุ่มชาติพันธุ์บรู ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งสิ้นจำนวน 8 คน ระยะเวลาเก็บข้อมูล 3 เดือน (มีนาคม – พฤษภาคม 2562)

ผลการวิจัย

1. บทบาทของผีที่มีต่อวิถีการเกษตรของชุมชน

จากการศึกษาพบว่าชาวบรูบ้านท่าล้งถือกันว่าอัยยะชะนาว หรือเจ้าปู่ (ตามการเรียกของชาวบรูบ้านท่าล้ง) เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบรู เจ้าปู่เป็นผู้รักษาหมู่บ้านให้ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ

ของผู้คน ขจัดปัดเป่าความทุกข์ร้อนที่พึงมีในขณะนั้นทั้งยังป้องกันชาวบ้านมิให้ประพฤติปฏิบัติผิดศีลของหมู่บ้านคือการห้ามเผาถ่านในหมู่บ้าน หากฝ่าฝืนเจ้าปู่จะลงโทษให้มีอันเป็นไป นอกเหนือจากนั้นเจ้าปู่ยังคุ้มครองทรัพย์สิน เช่น ไร่ นา วัว ควาย รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ อันเป็นทรัพย์สินสมบัติมีค่าของคนในหมู่บ้านมิให้ถูกลักขโมยหรือสูญหาย ส่วนในด้านการเพาะปลูกเจ้าปู่มีอำนาจในการดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พืชผลเจริญงอกงาม และได้ผลผลิตจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ชาวบรูจึงมีการเซ่นไหว้อัยยะชะนาวทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือ ก่อนลงมือทำไร่ทำนาและหลังการเก็บเกี่ยว

ชาวบรูมีความเชื่อว่าพวกเขายังไม่สามารถเตรียมดิน ถางหญ้า เพื่อทำการเพาะปลูกได้ จนกว่าจะได้ทำการเซ่นไหว้ อัยยะชะนาว (เจ้าปู่) เสียก่อน อาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตรของกลุ่มชาติพันธุ์บรู บ้านท่าลั้ง ขึ้นอยู่กับการ เซ่นไหว้อัยยะชะนาว (เจ้าปู่) ซึ่งพวกเขาให้ความเคารพนับถือ โดยถือว่าเจ้าปู่สามารถดลบันดาลให้ฝนตกหากปีไหนฝนแล้งจะมีพิธี แซ ดอ เปียร (ขอฝน) กับเจ้าปู่ และประทานความอุดมสมบูรณ์ให้กับพืชพรรณธัญญาหารไม่ว่าจะเป็น ข้าว ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ถึงแม้ว่าข้าวโพดและมันสำปะหลังจะเป็นพืชเศรษฐกิจใหม่ที่เข้ามาในภายหลังก็ตาม

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าอัยยะชะนาว (เจ้าปู่) มีบทบาทที่สำคัญต่อวิถีการเกษตรของชุมชนคือ

1. บทบาทสำคัญในการให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ชาวบรูเชื่อว่าอัยยะชะนาว (เจ้าปู่) สามารถดลบันดาลให้ฝนตกส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณธัญญาหาร
2. บทบาทสำคัญในการปกป้องคุ้มครองและเป็นที่พักทางจิตใจ ชาวบรูเชื่อว่าอัยยะชะนาว (เจ้าปู่) สามารถปกป้องคุ้มครองให้พวกเขาอยู่เย็นเป็นสุข คุ้มครองทรัพย์สินมิให้ถูกลักขโมยหรือสูญหาย และเป็นที่พักทางใจช่วยขจัดความทุกข์ร้อน

3. บทบาทสำคัญในการป้องกันไม่ให้ชาวบ้านประพาศติปฏิบัติผิดศีตของหมู่บ้าน

ชาวบรูเชื่อว่าหากพวกเขาประพาศติผิดศีตของหมู่บ้าน เช่น เผลอถ่านในหมู่บ้าน อัยยะชนะนาว (เจ้าปู่) จะลงโทษทำให้ผู้ฝ่าฝืนมีอันเป็นไป

2. พิธีกรรมการเซ่นไหว้อัยยะชนะนาว (เจ้าปู่)

ในระยะแรกที่ชาวบรูเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านท่าลั้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม หาเลี้ยงชีพอยู่กับชนชาติ หาของป่า ล่าสัตว์บนภูเขา ต่อมาเมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมาจึงรู้จักหาปลาในแม่น้ำโขงและการเพาะปลูก เช่น ปลูกข้าว ฝ้าย ยาสูบ พริก มะเขือ หอมแดง ข้าวโพดและมันสำปะหลัง เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์บรูมีความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผี เมื่อครั้งที่บรรพบุรุษของชาวบรูอาศัยอยู่บนภูเขาบริเวณตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีการนับถือผีเจียงหรือผีเจียว (ผีประจำเผ่า) แต่เมื่ออพยพลงมาสู่ที่ราบซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนลาวไม่อาจนำผีเจียงหรือผีเจียวมาด้วยได้ เพราะผีดังกล่าวไม่อยู่ร่วมกับคนลาว ชาวบรูจึงละทิ้งผีเจียวไว้และซื้อผีจ่านักด้วยควายหนึ่งตัวเมื่อครั้งอาศัยอยู่ที่ชายแดนลาวกับเวียดนาม หลังจากนั้นกลุ่มชาติพันธุ์บรูจึงหันมานับถือผีจ่านักแทน

ปัจจุบันสามารถแบ่งผีของชาวบรูที่บ้านท่าลั้ง ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) ผีสูงสุด (จ่านัก) มีอำนาจอยู่ตามป่าเขาทำหน้าที่ควบคุมผืนดิน ป่า และธรรมชาติ 2) ผีบรรพบุรุษหรือผีตระกูล (ปู่ย่าตายายพ่อแม่ที่เสียชีวิตไปแล้ว) ทำหน้าที่คุ้มครองและดูแลคนในตระกูล ชาวบรูบ้านท่าลั้งเรียกผีสูงสุดว่า “อัยยะชนะนาว” มีการสร้างศาลให้สิงสถิตทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน โดยชาวบ้านเชื่อว่าอัยยะชนะนาว(เจ้าปู่)จะปกป้องคุ้มครองคนในหมู่บ้านและให้ความอุดมสมบูรณ์ด้านการเกษตรจึงต้องจัดพิธีเซ่นไหว้อัยยะชนะนาว (เจ้าปู่) เป็นประจำทุกปี

ใน พ.ศ. 2562 การเช่นไหว้เจ้าปู่ก่อนลงมือทำอะไรทำนา จัดขึ้นในวันพฤหัสบดีที่ 11 เมษายน 2562 (ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5) ซึ่งวันดังกล่าวถูกกำหนดโดย “จาละโบ” (ผู้นำจิตทางวิญญาณ สามารถติดต่อสื่อสารกับเจ้าปู่ได้ คล้ายกับเผ่าเจ้าของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว) เป็นผู้นำในการประกอบพิธีเช่นไหว้เจ้าปู่ เมื่อจาละโบ (นายวอน ผิงป่า) กำหนดวันเช่นไหว้ได้แล้ว จะบอกให้ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้านคือ นายธีรเกียรติ แก้วใส ทราบเพื่อให้เตรียมของเช่นไหว้เจ้าปู่และกำหนดเวลาที่แน่นอนในการไหว้เจ้าปู่ในปีนี้ออกเหนือจากการเช่นไหว้เจ้าปู่ในวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 แล้ว ยังมีพิธีสงฆ์เจ้าปู่และพระสงฆ์เนื่องในวันสงกรานต์ในวันที่ 13 เมษายน 2562 อีกด้วย

ก่อนวันเช่นไหว้เจ้าปู่ คนในหมู่บ้านจำนวน 73 ครัวเรือนมีการเตรียมกระทงหน้าวัว (กระทงสามเหลี่ยมทำด้วยกาบกล้วย) มีความหมายว่า นำสิ่งไม่ดีไม่งามออกจากตนเองและครอบครัว เพื่อใช้บรรจุอาหารคาวหวานหมาก พลุ ดอกไม้ เทียน ในวันที่ไปเช่นไหว้เจ้าปู่ นอกจากนั้นมีการจัดเตรียมของเช่นไหว้เจ้าปู่ โดยผู้ใหญ่บ้านจะเรียกรับเงินคนในหมู่บ้านครอบครัวละ 20 บาท เพื่อซื้อไก่จำนวน 5 ตัวถวายเจ้าปู่ ซึ่งไก่นั้นจะใช้ทำนาคความเป็นไปของหมู่บ้านและทำนายฟ้าฝนในปีนั้น สำหรับเครื่องเช่นที่ใช้ในพิธีกรรมประกอบด้วย

1. ไก่ต้ม 5 ตัว (เดิมใช้ตาหุลุง (ลิงลม) เป็นเครื่องเช่นสังเว แต่ชาวบ้านเห็นว่าการเช่นด้วยตาหุลุงทำให้เจ้าปู่ดูร้ายมีฤทธิ์อำนาจมาก เมื่อชาวบ้านทำการผิดศีตจะถูกลงโทษอย่างรุนแรง ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นหมูแทน แต่เนื่องจากหมูมีราคาแพง ปัจจุบันจึงเปลี่ยนมาเป็นไก่แทน

2. อาหารคาวหวานบรรจุลงในกระทงหน้าวัว ซึ่งกระทงดังกล่าวทุกหลังคาเรือนต้องจัดเตรียมและนำไปรวมกันที่ศาลเจ้าปู่ ในกระทงบรรจุปลา เนื้อ ข้าวดำ ข้าวแดง ของหวาน บุหรี่ ดอกไม้(สีขาว) เทียน 3. เหล้าขาว 4. ยาสูบ 2 คำ 5. หมาก 2 คำ 6. ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ รูป 7 ดอก 7. น้ำอัดลม เช่น น้ำแดง น้ำส้ม โค้ก เป๊ปซี่ 8. น้ำเปล่า 9. ข้าวเหนียวนึ่งสุกใส่กระทิบ ลำดับพิธีกรรมมีดังนี้

1. การเช่นไหว้ด้วยอาหาร

วันเช่นไหว้เจ้าปู่ ชาวบ้านจำนวน 73 ครัวเรือนจะรวมตัวกันที่ศาลเจ้าปู่และถวายกระทงหน้าวัวที่บรรจุอาหารคาวหวาน พร้อมทั้งถวายไม้เล็ก ๆ ที่มีดรวมกัน ซึ่งไม่ตั้งกล่าวแทนคน สัตว์เลี้ยง ทรัพย์สินอื่น ๆ ในบ้าน โดยจะมีจำนวนเท่ากับคนในบ้าน จำนวนสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ไก่ สุนัข และจำนวนทรัพย์สินอื่นๆ เช่น รถไถ รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ เป็นการขอพรให้เจ้าปู่ปกป้องรักษา นอกเหนือจากนั้นใครที่ซื้อรถใหม่หรือมีสะเก็มใหม่เข้าบ้านก็จะมาบอกกล่าวเจ้าปู่ด้วยเช่นกัน

เมื่อถึงเวลาประมาณ 13.00 น. จาละโบและผู้ช่วยเจ้าละโบ (นายสุบรรณ แก้วใส) จะเป็นผู้นำประกอบพิธีถวายของเช่นไหว้เจ้าปู่ของเช่นไหว้ประกอบด้วย ดอกไม้สีขาว 1 คู่ เทียน 1 คู่ เหล้าขาว (ซื้อมาจากฝั่งลาว) น้ำ น้ำอัดลม ข้าวเหนียวไก่ต้มสุก 5 ตัว ซึ่งไก่นั้นจะถูกแบ่งออกเป็นชิ้น ๆ รวมกับข้าวเหนียวในกระติบที่ชาวบ้านนำมาถวายเจ้าปู่

2. การเสี่ยงทายคางไก่

หลังจากการทำพิธีเลี้ยงเจ้าปู่เสร็จ จาละโบจะนำคางไก่มาเสี่ยงทาย ซึ่งการเสี่ยงทายนั้นมีการเสี่ยงทายเรื่องฟ้าฝน และการอยู่เย็นเป็นสุขของหมู่บ้าน ผลการเสี่ยงทายคางไก่ปีนี้ด้านฟ้าฝนไม่ค่อยดี (ดูจากคางไก่โค้งงอไปทางด้านหลัง) แต่ลูกบ้านดี อยู่เย็นเป็นสุข (ดูจากตรงกลางของคางไก่) หลังจากเสี่ยงทายแล้วผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ประกาศผลการเสี่ยงทายให้ชาวบ้านรับรู้

3. การเลือกจาละโบคนใหม่

ในปีนี้ (พ.ศ. 2562)มีการเลือกจาละโบคนใหม่เนื่องจากจาละโบคนเดิมสุขภาพไม่แข็งแรง การคัดเลือกจาละโบคนใหม่นั้นทำโดยใช้ไม้เสี่ยงทาย ซึ่งไม้เสี่ยงทายนั้นเป็นไม้ขนาดเล็ก 2 ชิ้น เวลาจะเสี่ยงทายจะใช้ไม้ประกบกันแล้วโยนลง ถ้าหงายหนึ่งอัน คว่ำหนึ่งอันครบ 3 ครั้ง แปลว่า รับผิดชอบ

ถ้าค่าหรือของทั้งสอง แผลว่า ไม่รับ ไม่เอาคนนั้น ซึ่งชาวบรูเชื่อกันว่าเจ้าปู่เป็นผู้เลือกจาละโบคนใหม่ด้วยตัวของตนเอง ส่วนจาละโบคนเดิมจะทำหน้าที่เป็นผู้เสี่ยงทายเท่านั้น ผลการคัดเลือกปรากฏว่า ผู้ช่วยจาละโบ (นายสุบรรณ แก้วใส) ได้เป็นจาละโบคนใหม่ ซึ่งจะทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมในหมู่บ้านและเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับเจ้าปู่คนต่อไป

4. การรดน้ำศาลเจ้าปู่

หลังจากการเสี่ยงทายคางไก่และการเสี่ยงทายเลือกจาละโบคนใหม่เสร็จสิ้น จะเป็นพิธีรดน้ำศาลเจ้าปู่ รดน้ำผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านและชาวบ้านสาदन้ากันด้วยความสนุกสนาน เป็นสัญลักษณ์เหมือนฝนตกนอกจากนี้ไก่ที่ถวายเจ้าปู่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งมงคลจะถูกนำมาประกอบอาหารเลี้ยงคนที่มาร่วมพิธี โดยชาวบรูถือว่าเป็นสิริมงคลและเป็นขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไปตลอดทั้งปี

การเซ่นไหว้เจ้าปู่จะทำอีกครั้งในเดือนอ้าย (ธันวาคม) ภายหลังจากที่เก็บเกี่ยวเสร็จทุกครัวเรือน โดยกำหนดเป็นวันพฤหัสบดี ข้างขึ้นเป็นวันดีและเป็นมงคล สำหรับขั้นตอนการประกอบพิธีและเครื่องเซ่นไหว้ในเดือนอ้ายจะเหมือนกับการเซ่นไหว้ในเดือน 5 แต่มีข้อแตกต่างคือ 1.ไม่มีการละเล่น 2.ไม่มีการเสี่ยงทายคางไก่ และ 3.ไม่มีการบอกกล่าวเจ้าปู่เรื่องการซื้อรถใหม่ การมีสะเกใหม่ สัตว์เลี้ยง และทรัพย์สิน



ภาพที่ 1 ศาลอัยยะชะนาว (เจ้าปู่) มาร่วมในพิธี
(เหมววรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 2 ของเซ่นไหว้ที่คนในหมู่บ้านเตรียมมาร่วมในพิธี
(เหมวรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 3 การเซ่นไหว้อัยยะชชะนาวถวยเหล้า
(เหมวรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 4 การเซ่นไหว้อัยยะชชะนาวถวยไก่และข้าวเหนียว
(เหมวรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 5 การเสีงทายคางไก่
(เหมววรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 6 ภายหลังการเซ่นไหว้เจ้าปู่มีการรดน้ำศาลเจ้าปู่
(เหมววรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 7 การเสีงทายเพื่อหาจาะโบคนใหม่
(เหมววรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)



ภาพที่ 8 นายสุบรรณ แก้วใส จาละโบคนใหม่ของหมู่บ้าน
(เหมววรรณ เหมะนัค, ผู้ถ่ายภาพ, 2565)

อภิปรายผลการวิจัย

จากความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์บูรจะเห็นได้ว่าผีที่ชาวบูรนับถือเป็นผีที่เชื่อว่าเป็นผีที่ใหญ่กว่าผีทั้งปวงคือ “อัยยะชนะนาว” ผีคือสิ่งที่ชาวบูรเชื่อว่าเป็นสภาพลึกลับ มองไม่เห็นตัว ในที่นี้ “อัยยะชนะนาว” เป็นผีที่ทำให้คุณและช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลดี ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล จากความเชื่อเรื่องผีจึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บูรต้องจัดพิธีกรรมการเซ่นไหว้อัยยะชนะนาว เพื่อความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตรและความอยู่เย็นเป็นสุขของชุมชน พิธีกรรมการเซ่นไหว้อัยยะชนะนาวต้องจัดทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือในเดือนเมษายนก่อนฤดูฝนเพื่อบอกกล่าวขออนุญาตทำการเพาะปลูก และหลังการเก็บเกี่ยวคือเดือนธันวาคม แต่จะไม่มีการทำงานคางไก่ พิธีกรรมนี้ชาวบูรถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งไม่ทำไม่ได้ เพราะเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวบูรในการทำการเกษตร ชาวบูรได้รับการอบรมสั่งสอนจากบรรพบุรุษสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านานให้เชื่อและนับถือ “อัยยะชนะนาว” ทำให้ชาวบูรทุกคนกลายมาเป็นสมาชิกของกลุ่มโดยการเรียนรู้วัฒนธรรมของกลุ่มและบทบาทของตนเองในกลุ่ม จะเห็นได้ว่าชาวบูรทุกคนทุกเพศทุกวัยในหมู่บ้านทำลงเข้าร่วมในพิธีกรรมการเซ่นไหว้อัยยะชนะนาว และไม่ว่าชาวบูรจะอยู่ที่ไหน

เช่น ไปทำงานที่อื่น ในวันเช่นไหว้อัยยะชนะนาวจะต้องมาร่วม ชาวบรูได้รับ การสั่งสอนจากพ่อแม่ให้เชื่อและนับถืออัยยะชนะนาว และต้องเข้าร่วมพิธีเช่นไหว้ เป็นประจำทุกปีพิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาวมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการ ของชาวบรูทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐานคืออาหาร ที่เป็นผลผลิตจากความอุดมสมบูรณ์ ด้านความมั่นคงของสังคมคือความสงบสุขและความปลอดภัยในชุมชน และความมั่นคงทางด้านจิตใจคือการเป็นที่พึ่งทางใจและขจัดปัดเป่า ความทุกข์ร้อน นอกจากนี้พิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาวยังมีบทบาท หน้าที่ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม บทบาทหน้าที่รักษา มาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และบทบาทหน้าที่ ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลเนื่องจาก พิธีกรรมการเช่นไหว้อัยยะชนะนาวเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพผีบรรพบุรุษ ของชาวบรูที่นับถือกันมาตั้งแต่ยังอยู่ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม โดยการไม่ทำผิดจารีตคือการไม่เผาถ่านในหมู่บ้าน และยังให้ความเพลิดเพลิน และเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลซึ่งจะเห็นได้จากการร่วม รับประทานอาหารและเล่นสาดน้ำหลังการเช่นไหว้ นอกจากนี้งานวิจัยนี้ ยังสอดคล้องกับงานของ นิวัฒน์ หนางเกษม (2558) ในประเด็นความเชื่อ เรื่องผีปู่ตาเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของชุมชนทุกยุคทุกสมัย ผ่านคำสอนของพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ส่งผลให้ผีปู่ตามีบทบาทและอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน งานของศุภลักษณ์ ใจวิ้ง (2558) ในประเด็น พิธีกรรมส่วนใหญ่จะมีอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยการแสดงออก ในรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมาย งานของทรงสิริ วิชิรานนท์ (2559) ในประเด็น พิธีกรรมแสดงความกตัญญูกตเวทีแก่ผีบรรพบุรุษ แสดงความขอบคุณที่ผี ให้ความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล งานของ ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ และ ยุภาพร ยุภาศ (2559) ในประเด็นความเชื่อเรื่องผี ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่ใช้เป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรม

ของคนในชุมชนให้อยู่ในกรอบจารีตประเพณีของชุมชน ซึ่งความเชื่อนี้ได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ทั้งในรูปแบบของการปฏิบัติ การอบรมสั่งสอน การทำมาหากิน งานของ ทรงฤทธิ์ ฉิมหมอด (2560) ในประเด็นบทบาทของความเชื่อเรื่องผีในฐานะการรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นสื่อกลางในการสอนเรื่องการใช้ชีวิต การอยู่ร่วมกัน และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสนับสนุนพิธีกรรมเช่นไหว้อัยยะขนาวของกลุ่มชาติพันธุ์บรู เพื่อให้เกิดการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม
2. ควรส่งเสริม สนับสนุน ให้คนบรูรุ่นใหม่เข้าร่วมพิธีกรรมเช่นไหว้อัยยะขนาวเพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของพิธีกรรม

เอกสารอ้างอิง

- เกียรติศักดิ์ บังเพลิง.(2558). *ชุมชนชาติพันธุ์ “บรู” ร่วมสมัยบนพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว: วิถีชีวิตและการปรับตัวทางวัฒนธรรม*. [ปริญญาณิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุสิตบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]
- จิน ผึ้งป่า. การสื่อสารส่วนบุคคล. (1 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- ทรงฤทธิ์ ฉิมโหมด. (2560, มกราคม – มิถุนายน). *ความเชื่อเรื่องผี ของชาวมอญหมู่บ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี*. *ว.มนุษยสังคมปริทัศน์*, 19(1), 73-83.
- ทรงสิริ วิชิรานนท์ (2559, มกราคม-มิถุนายน). *ประเพณีผีขนน้ำ: กรณีศึกษาประเพณีผีขนน้ำบ้านนาข้าว อำเภอเชียงคานจังหวัดเลย*. *ว.วิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระนคร*, 1(1), 33-42.
- ธีรเกียรติ แก้วใส. การสื่อสารส่วนบุคคล. (1 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- นิวัฒน์ หน่วงเกษม. (2558). *ความเชื่อเรื่องผีปูดงภาคอีสาน กรณีศึกษาบ้านครบุรี ตำบลครบุรีใต้ อำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา*. *ว.มนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 4(1), 88-98.
- บุญเหลือ ผึ้งป่า. การสื่อสารส่วนบุคคล. (1 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ, และ ยุภาพร ยุภาศ. (2559). *กระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของผีอีสาน*. การจัดทำรายงานวิจัยเพื่อเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- เพ็ง แก้วใส. การสื่อสารส่วนบุคคล. (6 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- แพง แก้วใส. การสื่อสารส่วนบุคคล. (6 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- ภัทรลดา ทองเถาว์, และ สุวัฒนา เลี่ยมประวัต. (2563, มกราคม - มิถุนายน). *บทบาทของความเชื่อเรื่องผีต่อสังคมอีสาน: กรณีศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี*. *วารสารศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยรังสิต*, 15(2), 221-236.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). *ศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: หจก.ไอเดีย สแควร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วอน ผิงป่า. การสื่อสารส่วนบุคคล. (1 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- ศิริพร ณ ถกลาง. (2557). *ทฤษฎีจิตวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนานนิทานพื้นบ้าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2559). *ความรู้เบื้องต้นทางสังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศุภลักษณ์ ใจวัง. (2558). *การศึกษาโครงสร้างบทบาทหน้าที่และคุณค่าในพิธีกรรมของชาวไทยเขินสันป่าตอง เชียงใหม่*. [ปริญญาานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่].
- สมจิต ผิงป่า. การสื่อสารส่วนบุคคล. (6 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- สุบรรณ แก้วใส. การสื่อสารส่วนบุคคล. (6 เมษายน 2562). สัมภาษณ์.
- เหมวรรณ เหมะนัค. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *การเช่นไหว้อัยยะชะนาวถวยไก่อและข้าวเหนียว*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *การเช่นไหว้อัยยะชะนาวถวยเหล้า*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *การเลี้ยงทายคางไก่อ*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *การเลี้ยงทายเพื่อหาจาะโบนใหม่*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

- เหมววรรณ เหมะนัค. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *ของเซ่นไหว้ที่คนในหมู่บ้านเตรียมมาร่วมในพิธี*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *นายสุบรรณ แก้วใส จาละโศคนใหม่ของหมู่บ้าน*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *ภายหลังการเซ่นไหว้เจ้าปู่มีการรดน้ำศาลเจ้าปู่*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- _____. (ผู้ถ่ายภาพ). (2565). *ศาลอัยยะชะนาว (เจ้าปู่) มาร่วมในพิธี*. [ภาพถ่าย]. อุบลราชธานี: สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- อาหมัดอัลซารีย์ มูเก็ม. (2559). *ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบน พื้นที่บ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์*. [ประกาศนียบัตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].
- Scott, W.P. (1988). *Dictionary of Sociology*. New Delhi: Ashwani Goyal for GOYLSaab.